

ЕМИЛИЈА Д. РЕЏИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

ТИПОВИ ТУЂЕГ ГОВОРА У РОМАНУ МИТРОВА АМЕРИКА ПЕТРА САРИЋА

САЖЕТАК. Предмет овог истраживања чине различити типови говора у роману *Митрова Америка*, значајног косовско-метохијског књижевника Петра Сарића. Настојаћемо да издвојимо и опишемо различите моделе туђег говора и њихове модификације, као и међуоднос управног и неуправног говора, те да одредимо њихову функцију у овом делу. Посебна пажња биће посвећена слободном неуправном говору, који је и својствен искључиво романескној прози.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: говорни типови; ауторски говор; говор ликова; управни говор; неуправни говор; Петар Сарић; *Митрова Америка*.

УВОД

Дистинкција између ауторског и туђег говора позната је још од Платона – издвојен је *dieësis*, који подразумева говор аутора, и *mimesis*, као говор ликова. Михаил Бахтин, најзначајнији теоретичар типологије говора у књижевном тексту, преузима ову поставку и туђи говор дефинише као „*јовор у јовору, исказ у исказу*, али истовремено и *јовор о јовору, исказ о исказу*“ (Bahtin, 1980, стр. 128). Бахтин истиче да се говор лика препознаје само помоћу ауторског говора, јер они реално постоје, живе и формирају се

¹ emilija.redzic@pr.ac.rs

Рад је примљен 1. фебруара 2019, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 18. марта 2019.

само у том узајамном односу. Стога, приликом типизације туђег говора увек треба узимати у обзир узајамни однос преношеног и преносећег говора.

Језичко-стилске моделе преношења туђег говора у српском језику издвојио је и дефинисао Милош Ковачевић у раду *О грама-тичко-стилско-језичком штерминисисџему њуђеј њовора*. Предмет анализе били су типови и подтипови модела туђег говора који се међусобно разликују најмање по једној морфосинтаксичкој и/или правописној особини (Ковачевић, 2012, стр. 13–38). Он истиче да се под преношењем туђег говора подразумева укључење туђих речи у ауторски дискурс или текст, чији је резултат синтаксичка конструкција са туђим говором; наводи да постоје само два неспорна граматикизована синтаксичка модела преношења туђег говора – управни (директни) и неуправни (индиректни) говор, те да су све остале синтаксичке форме преношења туђег говора само варијације у оквиру наведених модела, или пак варијације настале комбиновањем црта модела управног и неуправног говора.

Управни (директни) говор представља дословно репродуковани говор некога лица изражен самосталном – простом, независнословеном или зависнословеном – комуникативном реченицом или исказом и уведен у текст ауторским речима. Неуправни (индиректни) говор јесте форма преношења туђег говора структурисана у синтаксички облик зависнословене реченице (Ковачевић, 2012, стр. 13–38).

Предмет овог истраживања јесу различити типови туђег говора у роману *Мийрова Америка* Петра Сарића. Овај писац сматра се најбољим приповедачем у послератној књижевности Косова и Метохије; иако је најпознатији по романима, Сарић је и песник, драмски писац, публициста и приповедач. Бавећи се романима овог књижевника, М. Јефтимијевић Михајловић у својој докторској дисертацији под називом *Стилско-јемајске одлике романа Пејра Сарића*, истиче следеће: „Романи Петра Сарића се првенствено могу тумачити као попршта људских драма појединаца, које добијају карактер општег, универзалног сукоба човека са собом и са светом око себе, са његовим ограничењима и немогућностима да човек осети пуну меру своје космичности. [...] Спајајући реалистичко и мистично, традиционално и модерно, прошло и садашње, лично и колективно, Сарић се остварује као романописац традиционалистичке провенијенције модернистичког сензбилитета“ (Јефтимијевић Михајловић, 2016, стр. 6).

Сарићев последњи објављени роман носи назив *Мишрова Америка*. У њему се тематизују идентитетске кризе појединаца, у првом реду главног јунака Митра, али и људи из његовог окружења, због чега је ближи модернистичким него реалистичким књижевним токовима. Однос између наратора, јунака и читаоца у овом роману врло је сложен, што се постиже широким распоном приповедачких позиција. У поменутој докторској дисертацији, М. Јефтимијевић Михајловић наводи да су посебан приповедни интерес у *Мишровој Америци* побудили они јунаци „који нису могли недвосмислено дефинисати своју категоријалну припадност, него је она била подложна сталним сумњама и преиспитивањима. Наратора посебно занимају идентитетске кризе, начин њиховог настанка и њиховог усложњавања, при чему су приповедне технике (унутрашњи монолог, доживљени говор, и др.) знатно допринеле бољем увиду у психичко стање ликова“ (Јефтимијевић Михајловић, 2016, стр. 141–142).

Бавећи се типовима туђег говора у роману *Сара* Петра Сарића, Милош Ковачевић истиче да је тај роман права „ризница“ типова обликовања туђег говора. Управо због тога, као и због чињенице да се новијим романом *Мишрова Америка* овај писац још више приближио модернистичким књижевним остварењима, које, генерално, карактеришу неуобичајене приповедне технике и честа промена приповедачких позиција, чинило нам се занимљивим уочавање и анализирање говорних типова управо у овом његовом делу. Настојаћемо да упоредимо наше истраживање са радом Милоша Ковачевића, те бисмо, евентуално, могли доћи до извесних закључака који би важили за језик и стил комплетног књижевног опуса овог писца.

АНАЛИЗА ТИПОВА ГОВОРА

Сарићев специфичан начин обликовања туђег говора у роману *Мишрова Америка* основни је предмет анализе овог нашег истраживања. Милош Ковачевић у свом раду под називом „О типовима туђег говора у роману *Сара* Петра Сарића“ истиче следеће: „Ауторски говор је у сваком роману међу најзначајнијим, ако не најзначајнији, и међу најдоминантнијим, ако не и најдоминантнији. [...] На стилско-језичком плану он је – као представљачки, као фактографско-сликарско-нараторски објективан – по правилу немаркиран у односу на друге типове говора“ (Ковачевић,

2012, стр. 312). И роман *Миширова Америка* Петра Сарића није изузетак у овоме. На језичком и графостилемском плану ауторски говор карактерише екавски изговор и штампарски немаркиран тип слова. Наводимо пример који то илуструје:

1. Радећи на истовару бродова у Галвестонској луци, Митар се брзо показао као добар радник, и од већине био прихваћен и цењен: више је заклањао, и штедео, другог но себе; али, и као особењак који је, после рада, избегавао разговор, и дружење, и с најбољим друговима; његово ћутање, које су јавно истицали као ману, највише их је привлачило. Након пола године, постављен је за предрадника, али му сатница ни за цент није повећана (Сарић, 2012, стр. 14).

Будући да је неуправни говор ауторски препричани говор, ни он се не издваја никаквим ортографским знацима и карактерише га, наравно, екавски изговор. Следећим примером ово потврђујемо:

2. Пошто су доручковали, испраћајући децу, Љубица их је питала, шта желе да им спреми за ручак; чему се Митар, од почетка, противио. [...]

Љубица је рекла Милошу и Бојани да ручају, а да ће она и Митар поћи да срејну Душана (Сарић, 2012, стр. 125–126).

Са управним говором ситуација је другачија – он је на ортографском плану маркиран употребом наводника, на граматичком плану увек је у првом лицу, док га на лексичком плану издваја честа употреба дијалекатских језичких елемената. Управним говором пренесени туђи говор чешће је ијекавски, мада проналазимо много примера у којима је и управни говор екавског изговора. Смењивање екавског и ијекавског изговора у директном говору показујемо следећим примерима:

3. Избегавајући да каже да он за то нема новца, рече:
„Зна се вријеме мог повратка. Бринуће, шта је са мном...“

Митар је све разумео, па је, као узгред, додао:

„Ја и Душко смо ти оправдање. А сав тросак је мој.“ [...]

Дочекао их је Станишин син Новица; док су растоварали коња, Новица је упитао:

„Хоћемо ли сијено или сламу, за коња? Има и зоби?“ (Сарић, 2012, стр. 147).

4. Илија му је објаснио:

„Овдје се врата не закључавају.“

Илија је, пошто је скинуо само опанке, легао у свој кревет.

А ујутру, Митар пита Душка:

„Ниси спавао?“

„Нисам.“ (Сарић, 2012, стр. 149).

Овде наведени примери представљају основне типове управног и неуправног говора, садрже све нужне компоненте и управног и неуправног говора (ауторске дидаскалије, зависносложена изрична реченица као форма реализације, препричани говор лика као зависна клауза, везници / ауторске дидаскалије, говор лика, маркираност наводницима). Међутим, модели и управног и неуправног говора остварују се у великом броју варијаната, тј. поседују читав низ синтаксичко-стилистичких поткатегорија (модификација) (Ковачевић, 2012, 13–38). У даљем раду издвајамо и анализирамо различите моделе оба типа туђег говора.

УПРАВНИ ДИЈАЛОШКИ ГОВОР

Говорна карактеризација и индивидуализација лика најјасније долази до изражаја у дијалозима (Šehović, 2003, стр. 81). Наравно, Петар Сарић се, градећи ликове у роману *Митрова Америка*, послужио и овом техником. Дијалози се често јављају, али их карактеришу дуги екскурси и мало реплика, о чему ће касније бити речи.

Уколико код управног говора изостане само ауторска дидаскалија, добија се **реплика дијалога или неуведени управни говор**. У роману *Митрова Америка* овакви примери врло су ретки; знатно су чешће конструкције управног говора које подразумевају и ауторску дидаскалију. Један од примера који можемо назвати неуведеним управним говором је следећи:

5. С времена на време, отац би му приговорио да би требало да почне нешто да ради, да, као његови вршњаци, зарађује за свој хлеб.

„Могу те запослити, где желиш. Дошло је време, да се одвојиш од оца и мајке, и да будеш свој. Као остали свет. Ако те то не опамети, неће ништа.“

„Одавно чекам ту реч, оче. Да то ниси учинио ти, ја бих. Знам да ме можеш запослити, јер имаш новац. Али, сам ћу потражити посао; и не овде. Колико сутра, напуштам кућу, и Пекос!“

„Отпутуј. И јави се“, закључио је отац који је, очигледно, био спреман на тако нешто (Сарић, 2012, стр. 108).

На једном месту, аутор романа послужио се врло занимљивом техником увођења туђег управног говора, атипичном за стил романа. Наиме, иза конструкција које преносе говор ликова и стоје под наводницима, аутор у загради ставља име лика чије речи преноси. Овај модел карактеристика је драмског приповедања.

6. [...] а Нојко их је, пролазећи поред њих, обавестио:

„Отпуштен сам!“

„Шта?!“, рекао је Митар.

„Како?!“, рекао је Чидам.

„Ко отпуштен?!“ (Митар)

„Тако се нешто у руднику, у којем сам радио двадесет година, није десило.“ (Чидам) (Сарић, 2012, стр. 115–116).

У овом роману врло се ретко срећу дијалози са више реплика, а још су ређи полилози. Карактеришу га веома дуги дијалогски екскурси. Бавећи се типовима говора у Сарићевом роману *Сара*, Милош Ковачевић износи исте закључке о овој појави и то објашњава тиме што је „говорнику примарније да пред саговорником нашироко образложи властито виђење некога питања, него да чује и саговорничково мишљење, тј. да саговорника укључи у разговор“ (Ковачевић, 2012, стр. 315). И онда када се у роману *Мићрова Америка* дијалози са изразито кратким дијалогским екскурсима појављују (има их на свега неколико места у роману), углавном имају функцију дочаравања неког вида узнемирености, изненадног обрта стања, напете ситуације, што претходни пример (5) и показује.

УПРАВНИ МОНОЛОШКИ ГОВОР

У овом роману срећемо много конструкција у виду управног монолошког говора, те сматрамо важним издвајање и анализу овог типа управног говора. Према граматичким категоријама, управни дијалогски и управни монолошки говор потпуно су једнаки;

разлика међу њима, у овом роману, само је графостилемска – док је управни дијалогски говор дат под наводницима (што се може видети из претходних примера), управни монолошки помишљени говор издвојен је курзивним словима. Наводимо примере као потврду:

7. [...] нашао се у средини на коју се теже навикавао од оне у Галвестонском пристаништу.

И, ево, у часу кад се ради о мом животу, помишљам да је предусретљивост људи у мом крају, у поређењу с овим у галвестонској болници, више у празним речима! Мој проблем јесте у томе, што се споро привикавам. И што сам се нашао на послу који није за мене.

Тако је Нојко размишљао лежећи у болесничкој постељи, док су му зацељивале ране, и док се осећао све боље (Сарић, 2012, стр. 112–113).

8. Нове мисли морао је и од Љубице да крије.

Најрадије бих се ослободио Савине помоћи. Какав је то живот ако ти неко стално, као просјаку, удјељује; и ако, без туђе помоћи, нигдје ниси приспио?! Најгоре је што Љубица опонаша брата, а поготово његову жену која је, и по богатству и по господству, далеко од нас. Не дешава ми се први пут да ме оно, што би свако пожелио и једва дочекао, ставља на муке.

Тако је, између Митра и Љубице, почињала упорно да се увлачи зебња која је – и зато што је нису признавали – прелазила у претњу (Сарић, 2012, стр. 119).

9. Дешавало се, опет без видног разлога, да се орасположи; и да је, пред истим тим расположењем, принуђен да узмиче.

Не збуњује оно што се у мојој глави замешине, колико оно што из ње излази, зачас, наситане: самозвана мисао не присиљаје ни на шта моје... Ето, шта се учини од моје Душка, који се овдје срећно оженио и добио сина; и који је у Галвестону био мој ослонац без кога ме Црквице, можда, никад не би видјеле! И он и невестица ме, оштрад се Оињен родио, зайосиављају... (Сарић, 2012, стр. 181).

Милош Ковачевић наводи да је у роману *Сара* сваки монолошки управни говор, како изречен тако и неизречен, дат истим курзивним словима. Наша грађа показује другачије стање; поми-

шљени говор дат је искључиво курзивним словима, док је монолошки говор дат у изреченој верзији издвојен наводницима:

10. [...] Митар је био толико охрабрен да је себе, наглас, прекорвао због свог одуговлачења и малодушности:

„Можда не заостајем за оним који су, у маршу галвентонским улицама, пјевајући српске јуначке пјесме, демонстрирали. За чуђење је, одакле су се, за један дан, створили толики Срби?! И како су се извјештили у показивању оданости отаџбини?!...“

Све што се, ових дана, догађало Митру, потврђивало је да више нема одлагања његовог одласка у Балкански пакао (Сарић, 2012, стр. 131).

Изречени монолошки говори ретки су у овом роману, али се, где год да се појављују, доследно издвајају на овај начин.

ФРАГМЕНТАРНИ УПРАВНИ ГОВОР

Када се од нужних компонената модела управног говора реализују само делови говора лика под наводницима (или ређе курзивом), онда се остварује **фрагментарни цитат** или **фрагментарни управни говор**. Он подразумева дословно наведени део говора лика укључен у структуру ауторског или неуправног говора (Ковачевић, 2012, 13–38). У овом Сарићевом роману фрагментарни цитат врло је чест тип говора. Аутор на много места преноси само део говора неког лика, при чему га од осталог текста издваја курзивом. Навешћемо неколике примере за потврду:

11. Једино што је Митру успело – а што је одударало од Савине речи – било је присуство петорице његових дрзгова-носача, који су са знатижељом очекивали српску свадбу. Митар и Нојко вешто су крили разочарење што су изостали много свадбени обичаји и церемоније из њиховог краја; није било чинова: сјари свай од свайова, сјари свай од дома, дарјакшар, џрјенац...; једино је одређен кум; био је то Нојко Добрић (Сарић, 2012, стр. 91).

12. И Љубица с напором, изговори:

„Шта ти је, сине?!“

„Ништа!“

То Бојанино нишиџа значило је, отприлике: *шиџо ме њиџаиш, кад знаш?!; зашиџо се не враћају џаџа и даџо?!; и, колика је у џо-ме џвоја кривица?!*

Мучна тишина. Са Бојаниним нишиџа, још једном је потврђено, да Митров и Душанов одлазак неће бити лако преболети, и да ће разлог њиховог одласка бити све теже одгонтнути! (Сарић, 2012, стр. 150).

Да је реч о делу дословно пренесеног говора лика, поред курзивних слова, говори и ијекавски облик: *џрејенаџ*; већ смо спомели да су сви делови ауторског говора писани екавицом.

Иако су курзивна слова најзаступљеније средство издвајања фрагментарних цитата у овом роману, проналазимо места где се одступа од овог „правила“, тј. где аутор наводницима истиче фрагментарни управни говор:

13. И прича о Љубици ширила се; говорили су о њој и који је нису познавали. Још у њеној Спили, речено је, да јој „мед тече из уста“ (Сарић, 2012, стр. 100).

14. Нојко објасни Митру, да је добио посао захваљујући „неком нашем добром човеку“ о ком не зна ништа осим да му је име Сава, и да је негде са границе Црне Горе и Херцеговине (Сарић, 2012, стр. 39).

У овим примерима (10) и (11), истакнуту конструкцију могли бисмо сместити у тип неуправног говора који се назива **дословни неуправни говор**. Наиме, дословни неуправни говор преплиће се – али се потпуно не подудара – са фрагментарним цитатом, као подмоделом управног говора. Та два термина „садржајно и дистрибуционо стоје у односу једноструке импликације, будући да сваки дословни неуправни говор представља фрагментарни цитат, док сваки фрагментарни цитат (нпр. онај остварен у оквиру ауторског говора) не представља дословни неуправни говор“ (Ковачевић, 2012, стр. 12).

Претходни примери (8) и (9) садрже фрагментарне цитате, али њих не можемо назвати дословним неуправним говором, с обзиром на то да се остварују у оквиру ауторског говора и не чине део зависне изричне клаузе.

ИНТЕРФЕРЕНЦИЈА АУТОРСКОГ И УПРАВНОГ ГОВОРА

Преплитање ауторског и управног говора веома је доминантна појава у овом роману, а Милош Ковачевић исто запажа у Сариће-вом роману *Сара*. Та два говора – ауторски говор и унутрашњи говор лика – чине целину, дати су у оквиру једне вишеструкосложене реченице, која, наравно, почиње великим словом, а завршава тачком. Одвојени су тачком и зарезом, а дистинкцију између њих чини и тип слова – док је ауторски говор дат нормалним словима, унутрашњи говор јунака дат је курзивним. Разлика се огледа и у екавском и ијекавском изговору, о чему је већ било речи. На овај начин, садржаји двају говора прожимају се и надограђују, што се види из следећих примера:

15. Уместо објашњења, његове мисли зујале су као пчелињи рој; *нешћо слично сналазило ме као гјечака, у сну; магличаста испарења кружила су око дрвнаре; скакао сам из креветџа и звао мајку у ѿмоћ; и спајала се с небом које се спуштало; шћџа ди ѿомислио Сава, који ме довео у Америку и одећао ми своју сесћџу за жену, да наиђе и види ме оваквої?!*; стаза, која води у град и којом Митар одлази на посао, провлачила се кроз дивљу траву и шипражје; *без њеџа ни ове куће не ди било; и кад је ведро, и у подне, кад све поклопи жега, стаза је, под сопственом сенком, влажна и клизава; има јој је Људица; за-кашљао се; хваџа ме сад кад је с дрвнаром ѿџџово и кад се очекује њен долазак; с рукама на грудима, пре но што се вратио у кућу, чини два корака напред, један назад – као да је вежбао неку игру; овакав, ни Сави ни Чигамдараму, не смијем на очи; за-дах дуђи дочекује га и унутра...* (Сарић, 2012, стр. 10–11).
16. И она виде да су му очи затворене; *можда је жмурио све врјеме док сам ѿговорила; уплаши се да је рекла нешто што није требало; а можда ме није ни слушао?! Пратила је успорено отварање његових очију; ѿројусћџ може диџџи само – мој; његова рука, с прстима који су подрхтавали, спусти се на њен стомак; оваквої џа знам; и она, први пут, виде сузу у његовим очима!*

„Хтио сам да осјетим покрете нашег чеда...“ (Сарић, 2012, стр. 95–96).

У примеру под бројем 12, ауторским говором описује се ситуација у којој се Митар, главни лик у овом роману, налази; аутор даје сликовит опис природе, а говори и о понашању Митра услед његовог размишљања и преиспитивања, док Митар, с друге стране, у мислима проживљава кризу идентитета.

У другом примеру овог одељка, који је под бројем 13, излажу се мисли Љубице. Без коментара аутора, овај управни говор био би потпуно нејасан, јер су њене мисли последица Митрових тренутних реакција, које нам аутор саопштава. Последња реченица представља изречени, али неуведени, управни говор, који се јавља као трећи тип говора у свега неколико реченица, што опет говори о изузетно брзом и честом мењању приповедачких позиција, чиме се остварује динамичност текста.

ЕКСПРЕСИВНИ НЕУПРАВНИ ГОВОР

Битна карактеристика конструкција неуправног говора јесте њихова обавештајна комуникативна вредност, те се, по правилу, све зависносложене реченице неуправног говора у писању завршавају тачком. Међутим, у књижевноречничком и публицистичком стилу неретко се изневерава то правило, и то из експресивно-стилистичких разлога. Овом синтаксичко-ортографском подмоделу неуправног говора, израженом ортографски маркираном интерогативном или екскламативном зависносложеном реченицом, најбоље одговара назив **експресивни неуправни говор** (Ковачевић, 2012, стр. 13–38).

Експресивни карактер неуправног говора може се појачати и употребом двотачке иза управне клаузе (која представља ауторску дидаскалију). Тиме се овај подтип неуправног говора преплиће, или чак, у неким ситуацијама, подударна са подтипом **уведеног слободног управног говора**. Од особина управног говора он задржава употребу двотачке иза ауторске дидаскалије и употребу упитника на крају зависносложене реченице, док је са неуправном говором подударан у слагању лица глаголских и заменичких облика, што и јесте основна разликовна црта управног и неуправног говора, те Милош Ковачевић (2012, стр. 13–38) наводи да би овај подмодел неуправног говора најисправније терминолошки било одредити као **полууправни говор**.

У нашој грађи врло често се срећу примери овог типа, те наводимо неке од њих:

17. Ошамућен, био је спречен да било шта предузме. Све му је, продужено или окраћено, наједном, постало непознато. Изашао је пред дрвнару: је ли довољно променити место да би нешто од тога сазнао, или да би њо било заустављено? Пред њим се простро предео обрастао у шибље и коров (Сарић, 2012, стр. 10).
18. Најтеже му је падало то што није имао одговор на питање: шта се десило с његовим сином; откуд то; може ли бити да се ту ради о неком од њихових предака који је носио заме-так овог што се, тек у Филипу, развило? Та су питања подупирала Едвардову упорност (Сарић, 2012, стр. 108).
- Милош Ковачевић наводи и то да се експресивни неуправни говор не остварује само у оквиру модела неуправног говора израженог зависносложеном реченицом са зависно-упитном клаузом него и у оквиру модела неконекторског неуправног говора екскламативног типа. Петар Сарић је у свој роман убацио и овакве конструкције:
19. Домаћин и домаћица погледају се у неверици: ови нису дошли да купују коња – у селу, да они знају, нико коња не продаје! – већ да виде њихову кћер! И пошто буде јасно, да су долазници, у ствари, претходница просцима, наставља се разговор о куповини коња, све док се девојка не појави (Сарић, 2012, стр. 43).

СЛОБОДНИ НЕУПРАВНИ ГОВОР

Слободни неуправни говор својствен је само романескној прози; у њему нема одељених граница између ауторског говора и говора јунака. „Он је увијек за разлику од директног и индиректног говора, доживљени говор, јер се њиме приповједач уживљава у говор јунака задржавајући своју граматичку позицију (што је посебно уочљиво по употреби замјенице трећег лица). [...] Овај тип говора на најбољи начин показује сву непредвидивост креативних моћи језика. Реализује се уз нужно прекорачење лингвистичких модела преношења управног и неуправног говора“ (Ковачевић, 2012, стр. 322–323).

Код слободног неуправног говора долази до прожимања различитих дискурзивних нивоа, при чему деиктичка организаци-

ја упућује на аутора, који преноси туђи исказ, док експресивна маркираност открива присуство лика, чији се унутрашњи свет уводи (Рајић, 2010, стр. 520). Бавећи се анализом типова говора у роману *Госпођа Бовари* Гистава Флобера, Милица Милашиновић и Марија Глишић истичу да је управо Флобер први писац који је увео и користио структуру слободног неуправног говора, која ће постати незаобилазни књижевно-уметнички поступак и елемент приповедне прозе XX века (Милашиновић и Глишић, 2015, стр. 116).

Роман *Митрова Америка* обилује примерима које можемо сврстати у тип слободног неуправног говора. Приповедач се уживљава у говор својих јунака – маскира своје присуство и ствара илузију да посматра догађаје са становишта ликова, али не напушта своју граматичку позицију (дакле, приповеда се у трећем лицу). На тај начин читаоцима се приближавају јунаци из дела. У следећим примерима врло се јасно препознаје модел слободног неуправног говора:

20. Са две куле (једна округла, друга вишеугаона) и два торња, палата се пружала више од двадесет метара у висину, и видела се из било којег краја града... Али, шта ће он, у ово до-
да, овде?!...

С оваквим сванућем досад се није сретао; пред њим, у нину и ширину, простирао се град (Сарић, 2012, стр. 18).

21. Нојко и Чидам „слободно време“ проводили су на Митровој грађевини; Чидам је прискакао и за сваку ситницу пошто је Митрова колиба била уз његову кућу; али се Митар, који се понекад клонио разговора с њима двојицом, наочиглед, осамљивао, иако се одавно спремао да им исприча све о себи, те да им се – изнесећи и оно с чиме је узалуд покушавао да се обрачуна, потпуно повери. Али, увек би се ту нешто испречило. Можда баш то, што Љубицу никад није видео, и што је она Савина сестра, и што је до њеног доласка остало тако мало, и што се колиба приводи крају?... (Сарић, 2012, стр. 43-44).

У претходна два примера (17) и (18), ауторски говор само се кратко прекида слободним неуправним говором – на оба места реч је о приказивању Митрове несигурности и збуњености, о његовим преиспитивањима, датим кроз говор аутора. Међутим, у следећем примеру, срећемо вид преплитања ауторског и сло-

бодног неуправног говора. Да ствар буде још необичнија, у делу текста који ћемо представити умећу се још два типа говора – фрагментарни цитат и управни монолошки неизречени говор. Дакле, на једном месту, у врло кратком делу текста, срећемо чак четири типа говора:

22. А онда, наиђу тренуци кад се с тим другим Митром у себи поистовећује, кад почиње да му верује, па и то да се његова женидба – баш сад, кад су се сустигли ишчекивања и припреме – може претворити у нешто друго, нешто што може бити и кобно и спасоносно... Била је то врста његове несвесне одбране од *свеџа* у чију је равнодушност и монотонију, као у јаму, упао... Уосталом, зашто је Сава, који у Галвестону „ведри и облачи“, изабрао баш њега, обалског амала, за зета?! Ко зна с каквом маном може бити Љубица?! Вјерујем, да је оно *шио* је Сава о њој рекао *исџина*, али, *ио* не значи да није *нешџо* и *џрећуџао*... А с друге стране, зар се не би могло десити, да јој се он не свиди; да, чим га угледа на Галвенстонском пристаништу, устукне пред њим као пред страшиллом?!

С тим се борио Митар (Сарић, 2012, стр. 44–45).

Ауторски говор је немаркиран и он уводи остале типове говора; слободни неуправни говор означили смо подвлачењем тог дела текста, фрагментарни говор је сам аутор издвојио, стављајући га под наводницима, док је управни монолошки говор маркиран ијекавским изговором и курзивним словима.

Поново је реч о Митру, главном јунаку овога романа; дат је приказ његове унутрашње борбе, идентитетске кризе, несигурности и страха поводом предстојеће женидбе. Читајући, стичемо утисак да ни сам Митар не зна шта мисли и осећа (што је била намера приповедача).

ЗАКЉУЧАК Посматрајући примере из нашег корпуса, уочавамо да Петар Сарић користи различите типове говора као важно средство у нарративном структурирању романа *Мишрова Америка*. На граматичком и граматичко-стилистичком плану издвајају се следећи типови говора: ауторски говор, неуправни говор, управни дијалогски говор, управни монолошки говор, фрагментарни управни говор, експресивни неуправни говор и слободни неуправни говор.

Разноврсност приповедачких позиција, преплитање управног и неуправног говора, као и њихове модификације, показују велику креативност Петра Сарића у моделовању стварности јунака овог његовог романа. Износећи мисли ликова, некада у првом лицу, тј. с аспекта аутора, а некада у трећем лицу, тј. с аспекта јунака, овај писац је читаоцима омогућио да спознају и доживе сложену природу ликова овог романа.

Дистинкција између издвојених типова говора успостављена је граматички и графостилистички – док је ауторски говор искључиво екавског изговора, говор јунака је најчешће ијекавски, мада бележимо и примере екавског управног говора; графостилистичка диференцијација подразумева употребу обичних и курзивних слова, као и употребу наводника. Сви поменути типови говора могу се издвојити као синтаксичке категорије, сем слободног неуправног говора, који припада синтаксичко-стилистичкој категорији.

Као битну карактеристику стила овог романа можемо издвојити честу интерференцију ауторског и управног говора, честу употребу слободног неуправног говора, као и преплитање и комбинацију различитих типова говора у свега једном пасусу, што даје живост и занимљивост приповедању. Стога констатујемо да је роман *Митрова Америка* права „ризница“ различитих типова обликовања туђег говора, што је Милош Ковачевић закључио и за Сарићев роман *Сара*. Наша грађа није пружила примере за недоследни управни говор, који је забележен у роману *Сара*, али ми бележимо примере за фрагментарни цитат и експресивни неправни говор, који нису ретки.

Будући да су са овог аспекта обрађена два Сарићева значајна романа и да су добијена готово иста закључна разматрања, резултати које смо добили би могли да се односе на целокупан језик и стил овог значајног косовско-метохијског књижевника.

ЛИТЕРАТУРА Јефтимјевић Михајловић, М. (2016). *Стилско-тематске одлике романа Петра Сарића* (одбрањена докторска дисертација у рукопису). Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица.

Ковачевић, М. (2012). О граматичко-стилистичком терминосистему туђег говора. *Српски језик*, XVII, 13–38.

Ковачевић, М. (2012). О типовима туђег говора у роману *Сара* Петра Сарића. У: М. Ковачевић (ур.), *Лингвостилистика књижевности* (310–330). Београд: Српска књижевна задруга.

Милашиновић, М. и Глишић, М. (2015). О типовима говора у роману *Госпођа Бовари* Гистава Флобера. *Наслеђе*, 30, 109–121.

Рајић, Ј. (2010). Слободни неуправни говор: језичка реализација полифоничног исказа у наративном дискурсу. *Српски језик*, XV, 515–524.

Ваhtin, М. (1980). *Marksizam i filozofija jezika*. Beograd: Nolit.

Šehović, А. (2003). Tuđi govor i govorna karakterizacija likova. *Književni jezik*, 21 (2), 77–86.

EMILIJА D. REDŽIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA IN KOSOVSKA MITROVICA
FACULTY OF PHILOSOPHY
DEPARTMENT OF SERBIAN LANGUAGE AND LITERATURE

SUMMARY

TYPES OF SPEECH IN THE NOVEL *MITROVA AMERIKA* BY PETAR SARIĆ

The subject of this paper are different types of speech in the novel *Mitrova Amerika* written by Petar Sarić, a distinguished writer from Kosovo and Metohija. We will attempt to isolate and describe different models of speech and their modifications, as well as the interrelation between direct and indirect speech, and to determine their function in this section. Special attention will be devoted to the free indirect speech, which is exclusively characteristic of novelistic prose.

KEYWORDS: types of speech; author speech; speech of characters; direct and indirect speech; Petar Sarić; *Mitrova Amerika*.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).